

DE OOIEVAAR, *CICONIA CICONIA* L., IN LIMBURG*

door

W.G. VERGOOSSEN

Brugweg 20, 6102 TK Echt

Inleiding en methode

In 1976 werd de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap opgericht, met als een van de voornaamste doelstellingen: het schrijven van een nieuwe avifauna van de provincie Limburg. Een begin hieraan is sindsdien gemaakt middels het provinciaal verzamelen en registreren van waarnemingen. Het navolgende artikel is voor een belangrijk deel gebaseerd op deze gegevens en bedoeld, voorzover het de Ooievaar betreft, als een eerste overzicht.

Naast de gegevens uit het archief van de Vogelstudiegroep (VSG) zijn de waarnemingen verwerkt uit het archief van het Rijks Instituut voor Natuurbeheer (RIN), de Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg (HENS, 1965), lokale en regionale avifauna's en een groot aantal (landelijke) vogeltijdschriften.

In totaal gaat het om 155 waarnemingen uit de periode 1900 tot en met 1980, waarvan 59 (= 38%) uit de periode na 1965. Dit zijn beslist niet alle waarnemingen die in Limburg in de loop der jaren gedaan zijn. Misschien worden die echter na lezing van dit artikel alsnog aan het archief van de vogelstudiegroep gemeld.

Algemene gegevens

De Ooievaar heeft een uitgestrekt broedareaal in Europa en komt vooral voor in het oostelijk en zuidwestelijk deel van het continent (fig. 1).

In 1958 werd de Europese broedpopulatie geschat op minstens 93.000 paren (CRAMP e.a., 1977), sindsdien is deze soort in vrijwel alle landen in aantal achteruitgegaan. In Nederland daalde het aantal broedparen van 273 in 1934 tot 5 in 1980 (CRAMP e.a., 1977; JONKERS, 1980). Als mogelijke oorzaken hiervoor worden o.a. genoemd: klimaatverandering, biotoopveranderingen, verlies van nestgelegenheid, hoogspanningsmasten, insecticiden en jacht.

Wat de trek van en naar de overwinteringsgebieden betreft, maakt de Ooievaar gebruik van twee gescheiden routes:

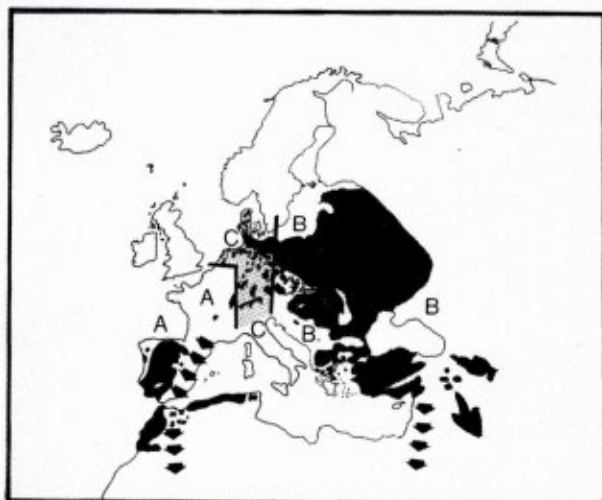
- de zuidwestelijke populaties (A in fig. 1) trekken via Gibraltar naar westelijk Afrika: Mali, Niger, Nigeria en Sénégal,
- de oostelijke populaties (B in fig. 1) trekken via de Bosporus naar het gebied tussen Kenya-Uganda en de Republiek Zuid-Afrika.

De scheiding tussen deze groepen verloopt door Nederland en Westduitsland, met aan beide kanten een mengpopulatie van zuidwest- en zuidoosttrekkers (in fig. 1 aangegeven met C).

Om een idee te geven van de aantallen waar het bij deze trek om gaat, enkele cijfers uit het najaar van 1972 (naar CRAMP e.a., 1977): te Gibraltar werden 35.000 ex. waargenomen en bij de Bosporus 339.000 ex. Vooral bij de Bosporus kunnen de aantallen immens zijn. Het dagmaximum in 1972 bedroeg hier 52.954 ex. (ORNITHOLOGICAL SOCIETY OF TURKEY, 1975), terwijl doortrekkende groepen van 2000 - 9000 ex. regelmatig voorkwamen!

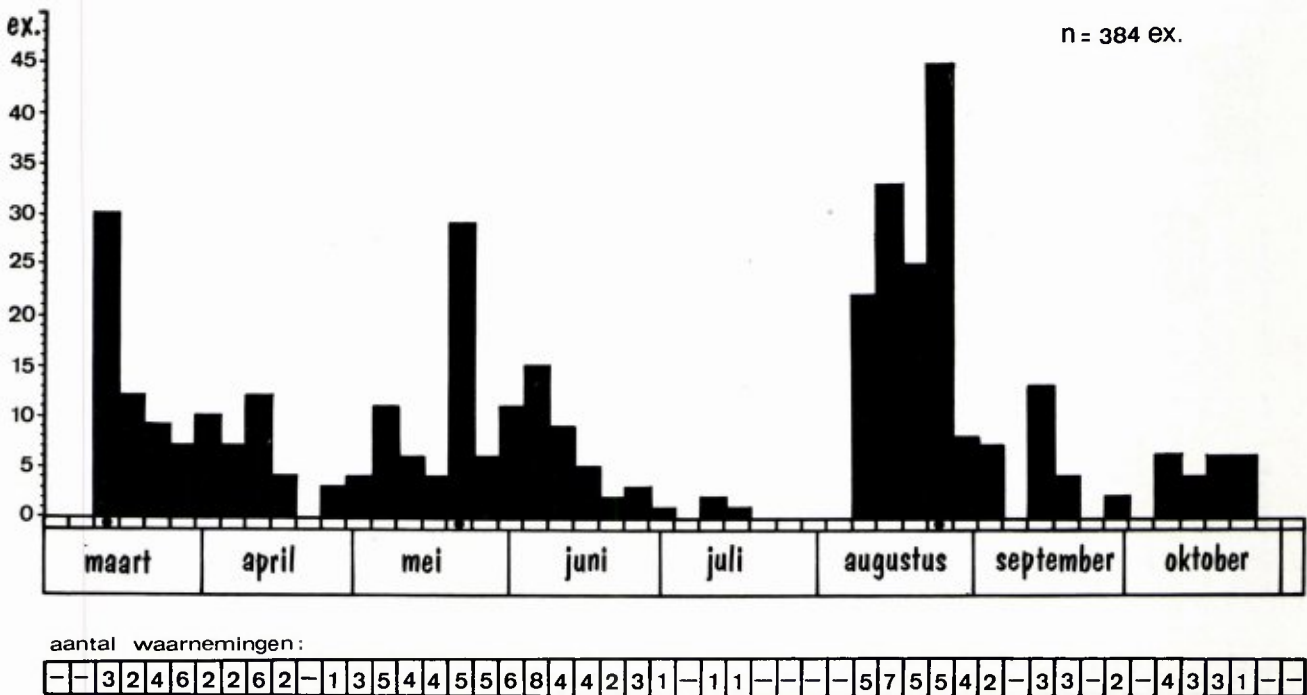
Het voorkomen in Limburg

Uit de 19e eeuw is bijzonder weinig bekend over het voorkomen van Ooievaars in Limburg. We weten dat zich tot 1850 een nest bevond te Maaseyk (België). Daarnaast is er een streekverhaal over een nest dat zich aan het einde van de vorige eeuw

Figuur 1. Het broedvoorkomen van de Ooievaar (zwart). Voor verklaring van de tekens zie tekst.

*) Publicatie Vogelstudiegroep.

Figuur 2. Verdeling van de aantallen waargenomen Ooievaars in Limburg per pentade over de periode 1900 t/m 1980. De ● in een pentadeblok geeft aan dat er een groep > 20 ex. is waargenomen.

te Ohé en Laak bevonden moet hebben. In hoeverre dit laatste op waarheid berust, is niet meer na te gaan. Mogelijk is het echter wel.

Uit de vorige eeuw beschikken we verder nog over een berichtje in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 13 augustus 1890, waarin melding wordt gemaakt van een groep van meer dan 150 'vergaderende' Ooievaars in de omgeving van Horn (zie ook HENS, 1965).

De overige bekende broedplaatsen bevonden zich in Well (tot $\pm$ 1902) en Middelaar. In deze laatste plaats werd in 1913 het paalnest door een storm vernield, waarbij 4 bijna volwassen Ooievaars het leven lieten. Sindsdien zijn ze uit deze plaats verdwenen, ondanks dat een nieuw nest werd opgericht in een Canadapopulier, dat zelfs tot in 1965 stand hield (SCHUILENBURG, 1965). In 1924 bevond zich in Gennep bij huize St. Nobertus twee weken lang een bouwende Ooievaar, die fourageerde in de Niersvallei. Een Ooievaarspaar dat zich in 1942 in Sevenum wilde vestigen werd neergeschoten (RIN-archief). Dit overkwam overigens meerdere eibers in onze contreien: o.a. 1908 1 ex. te Geleen, 1925 1 ex. te Bemelen en 1930 1 ex. te Elsloo. Typerend voor vogelaars-verzamelaars uit deze tijd is het verslag van NILLESSEN (1914), die ook de

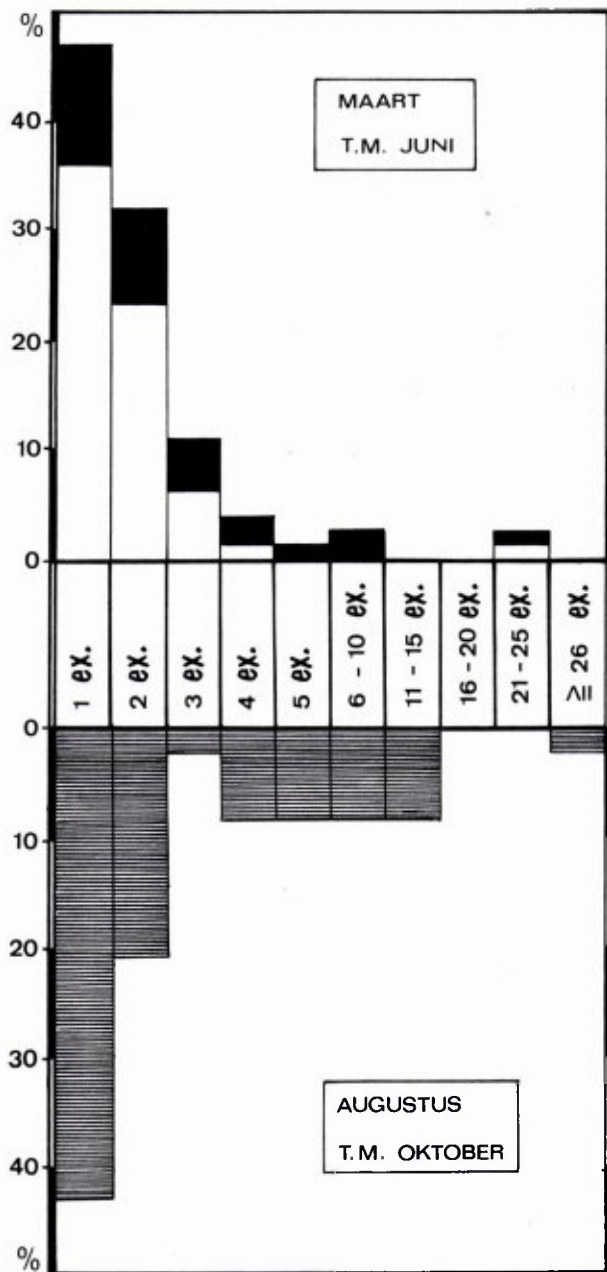
vogel uit Geleen 'op zijn geweten' had (of citeert HENS (1965) hem foutief?):

"...Op gevaar af van een kleine lynchpartij deed ik verschillende vruchteloze pogingen, om hem te bemachtigen Het dier was toch ten hongersdood gedoemd. Toen de Kerstvacantie uit was, zag ik hem staan suffen aan den overkant van de Maas, zoo dicht bij den spoordijk, dat ik hem makkelijk onder schot had." (!)

Waarschijnlijk is de Ooievaar als broedvogel altijd zeer schaars geweest in Limburg. De waarnemingen uit de periode 1900-1980 hebben dan ook vermoedelijk bijna alle betrekkingen op doortrekkers.

De avifauna van Nederland (COMMISSIE VOOR DE NEDERLANDSE AVIFAUNA, 1970) plaatst de doortrek van deze soort in de periodes eind februari tot in mei en eind juli tot begin september. HENS (1965) wijkt hier in zoverre van af dat hij de najaarsdoortrek laat voortduren tot in oktober.

In fig. 2 zijn alle gedateerde waarnemingen uit de jaren 1900 tot en met 1980 per pentade ingetekend. We zien dat er twee min of meer gescheiden blokken zijn: maart-juni en augustus-oktober, waarbij het eerste blok met enig voorbehoud nog

Figuur 3. Procentuele verdeling van de groepsgroottes in de periodes maart t/m juni (N = 81 waarnemingen) en augustus t/m oktober (N = 49 waarnemingen) van de jaren 1900 t/m 1980. De zwarte blokken geven het aandeel van de periode maart-april aan.

eens te verdelen is in maart-april en mei-juni. De eerste Nederlandse broedvogels arriveren meestal tussen half maart en half april, terwijl de niet-broeders vermoedelijk later aankomen. De Ooievaar neemt in de regel pas in zijn 3e/4e levensjaar aan de voortplanting deel. De pubers hebben dan ook geen haast om een territorium in bezit te nemen, blijven wat meer rondlummelen en arriveren

duo ook later. Bij de trek naar de overwinteringsgebieden is de hele zaak omgekeerd. De niet-broeders vertrekken het eerste, terwijl de vogels die gebroed hebben later volgen.

Bekijken we fig. 3, dan zien we dat de Ooievaars meestal solitair of in paren doortrekken, zowel in voor- als najaar. In het voorjaar komen de wat grotere groepen vooral in maart-april door. Uit alle maanden buiten de normale doortrek zijn een of meerdere waarnemingen bekend. Deze worden in het navolgende overzicht alle genoemd:

- januari** : 28.01.1930 1 ex. te Elsloo (HENS, 1965),
15.01.1942 1 ex. te Helden (HENS, l.c.),
16.01.1980 2 ex. te Bergen (RIN-archief).
- februari** : 01 t/m 08.02.1976 1 ex. te Nuth (archief VSG).
- juli** : 13.07.1971 2 ex. te Ubachsberg (Het Vogeljaar 19 (5) p. 626),
01.07.1976 1 ex. te Ohé en Laak (archief VSG).
- november** : 19.11.1979 1 ex. te Epen (RIN-archief).
- december** : eind 12.1908 1 ex. te Gennep (NILESSEN, 1914),
16.12.1950 1 ex. te Stein (HENS, l.c.),
19.12.1975 1 ad. te Nieuwenhagen (archief VSG),
22.12.1977 1 ex. te Geverik-Beek (archief VSG).

In figuur 4 zijn alle waarnemingsplaatsen uit de periode 1900-1980 ingetekend. Het valt op dat de waarnemingsplaatsen in het voorjaar (fig. 4a) vrij regelmatig verdeeld zijn over geheel Limburg, terwijl in het najaar westelijk van de Maas praktisch geen waarnemingen werden gedaan (fig. 4b). Leggen we er dan ook nog een topografische kaart naast, dan blijken veel waarnemingen in of in de buurt van rivier- en beekdalen gedaan te zijn. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk enerzijds te vinden in de thermiek (dalen warmen sneller op t.o.v. grote vlaktes) en anderzijds in het voedselaanbod. Op de overgangen van hoog naar laag of de daaraan grenzende gebieden is zowel in zeer droge als natte periodes altijd voedsel te vinden. De trekrichting (fig. 5) ligt in het voorjaar overwegend tussen noordwest en oost en in het najaar tussen zuid en west (uiteraard speelt de waarnemingsplaats hierbij een belangrijke rol).

Hoewel dit nauwelijks met exacte gegevens te staven is, zijn vermoedelijk bijna alle in Limburg doortrekkende Ooievaars afkomstig uit de Bondsrepubliek Duitsland en Denemarken. Hiervoor pleit de trekrichting t.o.v. de Nederlandse broedplaatsen. Bovendien beschikken we over twee ringmeldingen van Deense Ooievaars: 1921 1 ex. uit Svenstrup en 1935 1 ex. uit Bröns (HENS, 1965). De

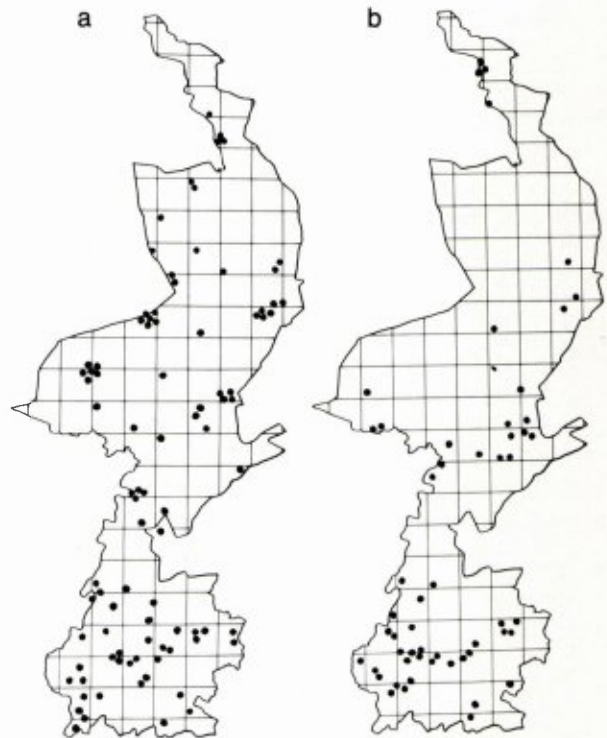
enige andere ringmelding betrof een ex. met twee ringen boven de knie, dat van 1 januari tot en met 8 februari 1976 te Nuth verbleef en waarschijnlijk afkomstig was uit Altreu-Zwitserland (ontsnapt?). Combineren we al de voornoemde factoren, dan kunnen deze misschien het ontbreken van waarnemingen westelijk van de Maas in het najaar verklaren. De Ooievaars, die vanuit de Bondsrepubliek Duitsland en Denemarken richting Gibraltar trekken, stoten in Limburg op de Maas en volgen dit dal dan zuidwaarts, hetgeen voor hen gunstiger is dan over het 'platte land' westelijk van de Maas te vliegen. Mogelijk spelen hierbij echter ook geheel andere factoren een rol. Onderzoek naar de trek van Ooievaars in Nederland zou dit beeld aanzienlijk kunnen verhelderen, daarnaast zou het aflezen van ringen (iets waarmee behoorlijk veel kleppevaars gezegend zijn) veel over hun herkomst kunnen verduidelijken.

Tot slot enkele wapenfeiten van en met betrekking tot Ooievaars:

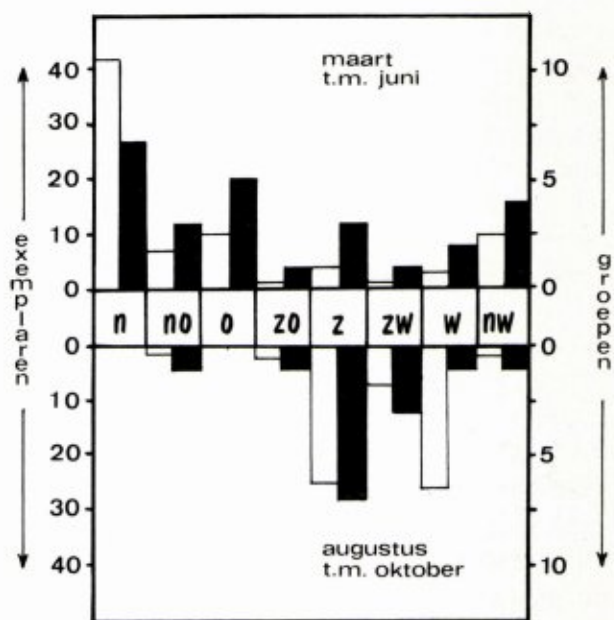
- Pleisteren op daken van schuren, huizen, kerken en op hoogspanningsmasten is geen bijzonderheid, maar wat te denken van de 2 ex. die in oktober 1952 op een bij Venlo op de Maas varende schip neerstreken? (HENS, 1965).
- In juni 1965 verbleven gedurende 2 weken 3 ex. in de omgeving van Hoensbroek en trokken opvallend veel bekijks. Bij een politiecontrole viel een automobilist-kijker door de mand, die zijn kofferruim vol jachtwapens had. Naar zijn sinistere bedoelingen kunnen we alleen maar raden (Natuurhist. Maandbl. 54 (10) p. 126).
- Slimmer in dit opzicht waren twee Belgen, die van 2 ex., die eind augustus 1973 bij Susteren verbleven, beweerden dat ze uit België ontsnapt waren. Met hulp van de politie werden ze 's nachts gevangen en over de grens getransporteerd. Achteraf kwam men tot de conclusie dat het waarschijnlijk toch wilde Ooievaars waren geweest! (Maandbl. Natuurhist. Ver. Peijnsland 8 (7) p. 9).

Dankwoord

Rest mij nog een woord van dank aan alle leden van de Vogelstudiegroep die hun waarnemingen instuurden, aan Dick Jonkers die zorgde voor de waarnemingen uit het RIN-archief en die bovendien een aantal aanvullingen en raadgevingen gaf bij het schrijven van dit artikel, en tot slot aan Wim Ganzevles, die (zoals gebruikelijk) hulp verleende bij het verzamelen van de Limburgse waarnemingen.

Figuur 4. a: Verdeling van de waarnemingsplaatsen in de maanden januari-juni in de jaren 1900 t/m 1980. b: Verdeling van de waarnemingsplaatsen in de maanden juli-december in de jaren 1900 t/m 1980.

Figuur 5. De trekrichting verdeeld naar het aantal exemplaren (wit) en het aantal groepen (zwart) in de periodes maart-juni en augustus-oktober van de jaren 1900 t/m 1980.

Literatuur

BAUER, K.M. en URS N. GLUTZ VON BLOTZHEIM, 1966. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band I: Gaviiformes - Phoenicopteriformes, p. 388-415. Akademische Verlagsgesellschaft - Frankfurt am Main.

COMMISSIE VOOR DE NEDERLANDSE AVIFAUNA, 1970. Avifauna van Nederland. Tweede, bijgewerkte en herziene druk. E.J. Brill - Leiden.

CRAMP, S. 1977. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Volume I: Osterich - Ducks, p. 328 - 335. New York.

HENS, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg. Tweede herziene druk. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap Limburg, reeks XV.

JONKERS, D.A. 1980. Resultaten van de ooievaarscensus in 1980. Het Vogeljaar 28 (6) p. 301-306.

NILLESSEN, H. 1914. In wilden staat levende vogels van Limburg. Jaarboek van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p. 113-119.

ORNITHOLOGICAL SOCIETY OF TURKEY 1975. Bird report 1970 - 1973. Unwin Brothers Limited - Woking and London.

SCHUILENBURG, H.L. 1965. Ook 1965 was een heel slecht jaar voor de ooievaars. Het vogeljaar 13 (6) p. 561-566.

Summary

In this article a first survey is given on the observations of White Storks (*Ciconia ciconia* L.) in the Dutch province of Limburg. It concerns a total of 155 observations in the period 1900 up to 1980.

The last case of breeding took place in 1913 in Middelaar. Fig. 2 shows the numbers of Storks in the period 1900-1980 per pentade; fig. 3 the percentual dividing of group-sizes (black the part of the period march-april); fig. 4 and 5 the places where observations on Storks were done; fig. 5 the directions of migrating Storks divided in number of specimens (white columns) and the number of groups (black columns).

In autumn observations on Storks west of the river Maas are absent. This is possibly caused by the advantages (thermics and food) of following the valley of this river.

NIEUWS VAN HET

Natuurhistorisch
Museum
Maastricht

Naast de permanente exposities zijn in het Museum ook tijdelijke tentoonstellingen te bezichtigen. Tot en met 1 november 1981 is dat de tentoonstelling "Leefbaar is anders" waarover op pagina III meer informatie is te vinden. Voor 1982 is onderstaand programma opgesteld. De titels van de tentoonstellingen en de opstellingsdata zijn nog onder enig voorbehoud.

Zand

Een fotografische visie van de Maastrichtenaar Jean van der Put, in combinatie met informatie-alderlei over zand (eind 1981 tot en met de eerste week van jan. 1982).

Kalkgraslanden

Een populair-wetenschappelijke presentatie van het verschijnsel "kalkgraslanden" in Zuid-Limburg, met de nadruk op het beheersaspect. Een tentoonstelling van Marionne van de Klashorst-Universiteit van Utrecht (half januari tot half maart 1982).

Maastricht, erop of eronder

Tentoonstelling over de mineraalwaterboringen in de gemeente Maastricht. Onderwerpen: het doen van boringen, het geologisch profiel in Zuid-Limburg, mineraalwater in en om Maastricht vroeger en nu. Een tentoonstelling in samenwerking met het Geologisch Bureau te Heerlen (april, mei, juni, juli).

Wereld der insecten

Een didactische tentoonstelling over de wereld der insecten, met voorbeelden uit eigen kollekties. (half augustus, september en oktober 1982).

De Mosasaurus

Tentoonstelling welke een overzicht geeft van de meest bekende Mosasaurusvondsten, de stand van zaken betreffende de rekonstruktie van dit uitgestorven dier en een vergelijking met nog levende organismen. (half november, december 1982, januari 1983).